

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри конституційного права Навчально-наукового
інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
Тернавської Вікторії Миколаївни
на дисертацію Адаскалиці Костянтина Костянтиновича
на тему «Юридична техніка формалізації процесуальних норм права
(на прикладі норм цивільного процесуального права України)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань
08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. На сучасному етапі державотворення однією із пріоритетних цілей конституційно-правової політики України є набуття статусу держави-члена ЄС, що вимагає виконання низки задач, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, схваленою рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., зокрема, Дорожньою картою з питань верховенства права за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС». Однак посилення інституційної спроможності, завершення адміністративної, судової та правової реформ вимагає прискорення адаптації законодавства України до *acquis communautaire* ЄС. У цьому контексті актуалізується питання співвідношення інтенсивності процесу реформ та якості підготовки нормативно-правових актів, яка зумовлена додержанням правил юридичної техніки. Зокрема, зазначені процеси обумовлюють об'єктивну потребу підвищення рівня якості формалізації цивільного процесуального права та, відповідно, посилення методологічної основи правотворчої діяльності, якою є юридична техніка. Саме визначенню поняття «юридична техніка формалізації норм права» та комплексному встановленню правил юридичної техніки формалізації процесуальних норм права присвячене дисертаційне дослідження Адаскалиці Костянтина Костянтиновича на тему «Юридична техніка формалізації процесуальних норм права (на прикладі норм цивільного процесуального права України)».

Актуальність дослідження даної проблематики зумовлена триваючим розвитком і трансформаціями цивільного судочинства на тлі численних кризових явищ, а також посиленням впливу інформаційних технологій та штучного інтелекту на врегульовані правом суспільні відносини і на цивільне судочинство зокрема. Наукова цінність цього дисертаційного дослідження посилюється прикладним характером результатів теоретичних розвідок: висвітлені практичні аспекти юридичної техніки формалізації процесуальних норм права на прикладах конкретних норм цивільного процесуального права та пропонуються конкретні шляхи підвищення рівня формалізованості процесуальних норм права в Україні. Висока практична цінність результатів проведеного дослідження підтверджується їх впровадженням у діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правової політики (Лист від 12.01.2026 року). Вважаю, що саме такі наукові розвідки теоретико-прикладного характеру сприяють в цілому подальшому вдосконаленню як правотворчої, так і правозастосовної діяльності, зокрема діяльності судів, що є вкрай важливим для України в умовах воєнного стану, коли питання відновлення порушених прав є вкрай соціально сенситивним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконання дисертаційного дослідження в межах планової науково-дослідної теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384) кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» суттєво підвищує його наукову значимість.

Рівень виконання здобувачем поставленого наукового завдання. Поставлена дисертантом мета щодо встановлення на прикладі норм цивільного процесуального права України правил юридичної техніки формалізації процесуальних норм права, характеристика їх правового

забезпечення, виокремлення недоліків та обґрунтування шляхів підвищення рівня формалізованості процесуальних норм права в Україні була досягнута повною мірою завдяки виконанню низки правильно визначених завдань, які повністю відповідають змісту та структурі роботи.

Дисертантом чітко визначено об'єкт і предмет наукового дослідження, а поєднання у процесі дослідження наукових підходів, принципів наукового пізнання та різних груп методів, забезпечило об'єктивність отриманих результатів.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та ступінь їх обґрунтованості. Аналіз положень дисертаційного дослідження К. К. Адаскалиці дає підстави вважати, що ця дисертація є однією із перших у загальнотеоретичній науці комплексних робіт, присвячених дослідженню теоретико-правових та практичних аспектів юридичної техніки формалізації процесуальних норм права на прикладі норм цивільного процесуального права. Ідеї та положення, представлені в дисертаційному дослідженні, визначають науковий внесок здобувача в аналізовану проблему. Особливу значимість для наукової оцінки дослідження К. К. Адаскалиці мають положення, обґрунтовані вперше, а саме: сформульовано системну модель розуміння юридичної техніки як сукупності правил (методів, прийомів, способів та засобів), що використовуються для формалізації (правотворча техніка) та інтерпретації (техніка правозастосування) права, яка полягає у взаємозв'язку між загальними та особливими правилами формалізації та інтерпретації права; доповнено доктринальну класифікацію правил юридичної техніки за такими критеріями, як стадії, рівень організації та охоплення, пріоритетність, варіативність; узагальнено доктринальні підходи до розуміння формалізації права в межах юридичного, технологічного та квалітологічного підходів; доведено доцільність виокремлення режимів здійснення правотворчої діяльності на невідкладний, оперативний та плановий режими із визначенням

відповідного переліку правил формалізації, що підлягають застосуванню в межах кожного з них.

Достатньо обґрунтованими є теоретичні положення, які удосконалено в роботі (доктринальне співвідношення і розмежування понять «юридична техніка» та «формалізація права» крізь призму їх спільних і відмінних рис; зміст складових формальної визначеності права як його невід'ємної властивості; доктринальне розуміння практичного значення юридичної техніки формалізації норм права) та які дістали подальшого розвитку (аргументація положень про взаємозв'язок між формалізацією та інтерпретацією права; положення про взаємодію окремих правил формалізації норм права; характеристика впливу принципів цивільного судочинства на формалізацію норм цивільного процесуального права України; аргументація наукових положень щодо впливу цивільного права на формалізацію норм цивільного процесуального права; характеристика недоліків формальної визначеності цивільних процесуальних норм права України; шляхи удосконалення формалізації цивільних процесуальних норм права).

Структура дисертаційного дослідження К. К. Адаסקалиці обумовлена предметним спрямуванням роботи і його метою та складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, які виносяться на захист, є обґрунтованими та логічними, **містять елементи наукової новизни та мають практичне значення.**

Розділ 1 присвячено вивченню сутності поняття «формалізація права», що здійснюється шляхом порівняльного аналізу когерентних категорій у праві «формалізація» та «формальна визначеність», застосовуючи існуючі в юридичній науці юридичний, технічний та квалітологічний підходи. Здобувачем висновується, що у правовій сфері формалізація може розглядатися і як процес (надання праву належної

форми), і як результат цього процесу, і як складова юридичної техніки. Такий підхід дозволив здобувачу більш системно визначити поняття «формалізація права» як складової юридичної техніки, яка охоплює сукупність правил (методів, прийомів, способів і засобів) надання праву властивостей формальної визначеності, яка, своєю чергою, охоплює такі властивості права, як правова визначеність, системність та ефективність.

Стверджується обґрунтовано, що недодержання правил юридичної техніки формалізації юридичних норм призводить до юридичних помилок, де виділено дві складові: відсутність належного методологічного інструментарію та організаційні проблеми. Здобувачем вірно відзначено, що формалізація норм процесуального законодавства має здійснюватися з урахуванням положень матеріального права, що надає процесуальній нормі характеру системності, чіткості і зрозумілості. Водночас, неоднозначно сприймаються, по-перше, висновок здобувача, що ступінь необхідної чіткості норми права залежить від характеру правовідносин, де допускається більша чи менша гнучкість, по-друге, відокремлення конституційного права від публічно-правової сфери.

Методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність принципів наукового пізнання (повноти, детермінізму та об'єктивності), методологічних підходів (раціональний, герменевтичний, функціональний та системний) і комплекс методів наукового пізнання загальнонаукового (аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, узагальнення, аналогія, ідеалізація, формалізація та інтерпретація, структурно-генетичний метод) та спеціально-наукового (формально-юридичний, порівняльно-правовий та логіко-юридичний методи) рівнів. Переконливими є наведені дисертантом причини застосування інтегративного методологічного підходу (поєднання найбільш ефективних положень позитивізму, юснатуралізму та соціологічного підходів) до праворозуміння, що дало можливість всебічно вивчити об'єкт дослідження та одержати практично значимі результати – розробити системну модель формалізації цивільних процесуальних норм.

Зазначені вище положення підкреслюють **оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.**

У процесі дослідження юридичної техніки формалізації юридичних норм беззаперечно важливим є визначення стану правового забезпечення формалізації норм цивільного процесуального права України. Таке дослідження було проведено дисертантом шляхом узагальнення норм, що регламентують формалізацію юридичних норм, за чотирма критеріями: 1) за рівнем нормативного закріплення; 2) за ступенем спеціалізації; 3) за функціональним призначенням; 4) за юридичною силою. Найбільш значущими джерелами міжнародного рівня визначено Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та правові позиції ЄСПЛ для виявлення критеріїв формальної визначеності, передбачуваності та узгодженості цивільних процесуальних норм у межах даного дослідження. Найбільш значущими джерелами національного рівня визначено Конституцію України, де в Розділі VIII «Правосуддя» містяться вимоги до формалізації норм права, які стосуються всіх трьох основних якостей формальної визначеності, що були визначені дисертантом раніше, а також Закон України «Про правотворчу діяльність», норми якого визначають організаційні аспекти процесу формалізації правових норм. Особливо хочеться відзначити зроблений дисертантом акцент, що формалізація права має забезпечувати не лише логічну визначеність і системність правового регулювання, а й відповідність фундаментальним цінностям права та ефективність їх практичної реалізації.

У **Розділі 2** вивчаються диференційовано загальні правила формалізації норм права та спеціальні правила формалізації, властиві для конкретної галузі права, зокрема процесуальні та матеріально-правові аспекти формалізації норм цивільного процесуального права, де підкреслено відмінність специфіки формалізації норм права від формалізації нормативно-правових актів.

Загальні правила формалізації норм права узагальнено на три групи, залежно від того сприяють вони правовій визначеності, системності чи ефективності, та продемонстровано приклади їх коректного чи некоректного застосування шляхом аналізу конкретних норм цивільного процесуального права. Методологія нормотворчої техніки вимагає визначення базових термінів і понять у нормах правових актів та однакове, тобто не синонімічне їх застосування по тексту всього нормативно-правового акта. Тому на підтримку заслуговує позиція дослідника, що наявність системи дефінітивних норм не шкодить гнучкості правового регулювання, перенавантажуючи текст нормативно-правового акта, а сприяє натомість його правильному та передбачуваному застосуванню, оскільки законодавчо визначені терміни точніше передають регулятивну ідею норми для всіх можливих випадків її реалізації. Аналіз спеціальних правил формалізації норм цивільного процесуального права говорить про належне відзначення здобувачем ролі принципів цивільного судочинства як основних засад у формалізації таких норм, а також інструменту систематизації самих правил формалізації.

Розділ 3 розкриває практичні аспекти удосконалення формалізації норм цивільного процесуального права України, тому дисертант спрямовує свою увагу на аналіз недоліків формалізації норм права через зіставлення категорій «проблеми» та «недоліки», де проблеми пов'язані з теоретичними та практичними труднощами, що відповідає юридичному та технологічному підходам, тоді як недоліки – з помилками, негативними рисами або ознаками, а також з відхиленнями від норми чи дефектами, що відповідає квалітологічному підходу.

Враховуючи фактичний вплив чинників суб'єктивного і об'єктивного характеру на правотворчий процес та пов'язані з цим проблеми, дисертантом правильно диференційовано недоліки формалізації цивільних процесуальних норм права на змістовні, кадрові та процедурні. Цілком погоджуємося з позицією здобувача про те, що змістовні недоліки

формалізації права дійсно зумовлені відсутністю законодавчого закріплення методології юридичної техніки формалізації, оскільки Методичні рекомендації не мають юридичної сили, а тому потрібно прийняти спеціальний закон. Стосовно усунення кадрових недоліків, справедливо зауважується про прогалини в системі юридичної освіти, яка не приділяє належної уваги підготовці фахівців за спеціалізацією «юридична техніка нормотворчості». Визначаючи ефективні інструменти усунення недоліків формалізації норм права, дисертантом достатньо обґрунтовано визначена провідна роль правового моніторингу та оцінки впливу у процесі правотворчої діяльності. Зокрема, здобувач зазначає, що правовий моніторинг можна розглядати як ключовий канал зворотного зв'язку між нормативно-правовими актами, нормами права та результатами їх впливу і реалізації, що безпосередньо пов'язує його з ефективністю законодавства.

Важливим у теоретичному аспекті є не лише висновок дисертанта про наявні недоліки (їх класифікація), але і збагачення теорії юридичної техніки конкретизацією правил формалізації норм права. Для удосконалення формалізації норм цивільного процесуального права запропоновано застосування системи загальних правил формалізації норм права (чіткості, відповідності (нормативно-правовим актам вищої юридичної сили), реальності, змістовності); особливих правил, що відображають процесуальні аспекти формалізації норм цивільного процесуального права (верховенство права, обов'язковість судового рішення, повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом); особливих правил, що відображають матеріально-правові аспекти їх формалізації (правило юридичної рівності, правило вільного волевиявлення, правило майнової самостійності).

Висновки до розділів та роботи у цілому відображають узагальнено основні положення дослідження та спрямовані на підтвердження виконання завдань, означених у вступній частині.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та теоретичних положень у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Дисертаційне дослідження «Юридична техніка формалізації процесуальних норм права (на прикладі норм цивільного процесуального права України)» виконане на високому науково-методологічному рівні з використанням сучасних методів наукового пізнання, містить нові науково обґрунтовані висновки, які суттєво збагачують теорію юридичної техніки.

Виклад основних ідей є логічно правильним, послідовним та всебічно обґрунтованим, що дозволило здобувачу розкрити зміст обраної теми дослідження та у повному обсязі вирішити поставлені задачі. Дисертантом використано достатню кількість монографічних, науково-публіцистичних та довідкових джерел, у тому числі зарубіжних авторів, а також нормативно-правових актів та матеріалів судової практики національних судів та Європейського суду з прав людини (всього 291 найменування).

Наукові результати цього дослідження висвітлені в 11 публікаціях дисертанта, з яких 5 статей – у наукових фахових виданнях України (2 одноосібні статті та 3 статті у співавторстві) і 6 публікацій – у збірниках матеріалів науково-теоретичних та науково-практичних конференцій та круглих столів.

Достатнім є ступінь апробації матеріалів дисертації на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК», де робота виконувалась, та виступів на 6-ти науково-теоретичних та науково-практичних конференціях і круглих столах.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертаційній роботі К. К. Адаскалиці не було виявлено запозичень результатів наукових досліджень інших авторів без відповідних посилань чи без зазначення авторства. У тексті роботи є посилання на авторські публікації, які було зараховано за темою дисертації. Дані інших наук, використані у дисертації, є коректними та супроводжуються відповідними

посиланнями. Використання у роботі цитат є доречним, обґрунтованим і помірним. Випадки фальсифікації чи фабрикації відсутні.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Актуальність обраної теми, як і положення новизни дисертаційного дослідження Костянтина Костянтиновича Адаскалиці, винесені на захист, не викликають сумніву і заперечень. Однак поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження слід зазначити, що окремі положення дисертації є дискусійними. А саме:

1. У змісті підрозділу 2.1 дисертаційної роботи висновується, що системність є невід'ємною властивістю позитивного права, яка охоплюється його формальною визначеністю та забезпечується дотриманням відповідних правил юридичної техніки формалізації. На рівні норм права системність як властивість позитивного права забезпечується дотриманням правил: відповідності (актам вищої юридичної сили), узгодженості (з актами рівної юридичної сили) та термінологічної єдності. Дисертантом правильно зазначено, що закріплення термінів через дефініції або через сталі значення в юридичній практиці не обмежує динаміку застосування права, а навпаки – сприяє його правильному та передбачуваному застосуванню в нових або непередбачених ситуаціях, оскільки такі терміни точніше передають регулятивну ідею норми для всіх можливих випадків її реалізації. Дисертантом наведені приклади недодержання цього правила у чинній редакції ЦПК. Однак, залишається незрозумілим, чому дисертант не посилається на методологію юридичної техніки нормотворчості, яка прямо вимагає, що основні терміни і поняття мають бути визначені в спеціальному законі і застосовуватися в однаковому значенні як в цьому законі, так і в інших нормативно-правових актах. Чи слід це розуміти, що дисертант займати іншу позицію?

2. Досліджуючи специфіку формалізації норм права, дисертант зауважує, що на цьому рівні триланкова структура норми права набуває ознак формальної визначеності, яка, своєю чергою, охоплює такі

властивості права, як правова визначеність, системність та ефективність. При цьому правова визначеність формулює вимоги до їх зовнішнього вираження, які полягають у необхідності забезпечення достатньої чіткості та зрозумілості. У разі суперечності між ними пріоритет надається чіткості, оскільки саме вона дозволяє досягти правової визначеності. Ступінь необхідної чіткості залежить від характеру правовідносин: у публічно-правовій сфері він є вищим, тоді як у приватному та конституційному праві допускається більша гнучкість. Дослідником також стверджується, що чіткість норми права як правило формалізації може дотримуватись із різним рівнем інтенсивності, що зумовлює необхідність визначення розумної межі: недостатня чіткість призводить до правової невизначеності, тоді як надмірна чіткість — до описаних в дисертації недоліків формалізованої норми.

Виходячи з вищезазначеного, дискусійними є наступні положення дисертації: 1) положення про доцільність впорядкування правил формалізації норм права залежно від пріоритетності їх дотримання; 2) уникнення недоліків формалізації цивільних процесуальних норм права передбачає необхідну міру у дотриманні правил, які можуть бути дотримані з різним рівнем інтенсивності. На нашу думку, проблеми якості та ефективності правової норми зумовлені як раз довільним застосуванням правил юридичної техніки їх формалізації, в той час, як юридична техніка є догматичною наукою та вимагає суворого дотримання алгоритміки застосування правил і засобів юридичної техніки.

3. Дисертант, говорячи про змістовні та організаційні недоліки формалізації правових норм, стверджує, що правотворча діяльність має бути здатною до швидкої адаптації законодавства до стрімких змін у суспільному житті та одночасно забезпечувати дотримання правил юридичної техніки формалізації. Водночас, невідкладний режим правотворчості, який застосовується в умовах кризових або надзвичайних ситуацій, має забезпечувати, на думку дисертанта, мінімально необхідний

рівень формалізації норм права з метою їх негайного впровадження, з подальшим приведенням у відповідність до повного обсягу вимог юридичної техніки після стабілізації відповідних суспільних відносин. Тому, за умов конкуренції ефективності і якості, пріоритет має надаватися ефективності, оскільки часові обмеження правотворчої діяльності можуть унеможливлювати повне дотримання всіх правил юридичної техніки формалізації норм права, натомість зволікання з прийняттям необхідних змін може призводити до настання істотної шкоди регульованим суспільним відносинам.

На нашу думку, ефективність правової норми зумовлюється у більшості її якістю. Чи не вважає дисертант, що якість все ж таки має домінувати, а ефективність як оперативність правового врегулювання нагальних суспільних потреб може бути вирішена за рахунок підзаконної правотворчості, яка власне і дає можливість реагувати на новітні виклики оперативно і за результатами якої з часом буде розроблено якісний закон, натомість внесення систематично змін до нього вважається однією з найбільших вад вітчизняної правотворчості?

Водночас, слід підкреслити, що зазначені вище зауваження не впливають суттєво на позитивну оцінку роботи, а стосуються питань, які можуть стати предметом дискусії під час захисту дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради.

Висновок. Вважаю, що дисертаційне дослідження «Юридична техніка формалізації процесуальних норм права (на прикладі норм цивільного процесуального права України)» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати, які виконують конкретне наукове завдання щодо удосконалення теорії юридичної техніки та мають істотне значення для розвитку науки загальної теорії права.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у

зкладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, та п.п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор, Адаסקалиця Костянтин Костянтинович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право).

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національної академії внутрішніх справ**

Вікторія ТЕРНАВСЬКА

14 квітня 2026 року

